

Honba za ziskom ničí ľudí i prírodu

Rozvoj našej spoločnosti bol postavený na kapitalizme zo začiatku 19. storočia

Verejná správa č. 8/2009, Slovensko, 20. 4. 2009

Futuroológia je veda zaoberajúca sa skúmaním budúcnosti. Usiluje sa o syntézu poznatkov z rôznych vied v snahe vytvoriť si istý transdisciplinárny pohľad na budúci vývoj spoločnosti a ľudskej civilizácie. Predseda Futurologickej spoločnosti na Slovensku Ing. Ivan KLINEC (48) študoval na Fakulte riadenia Vysokej školy ekonomickej. Od roku 1989 pracuje v Prognostickom ústave SAV. Je členom predsedníctva Slovenskej asociácie Rímskeho klubu. Pravidelne sa zúčastňuje celosvetovej konferencie World Future Society a zasadania plánovacieho výboru projektu Milénium.

Je pre vás zaujímavejšia prognostika alebo futuroológia?

Určite futuroológia. Nezaobera sa iba predpovedaním toho, čo nastane, ale vytvára alternatívne scenáre možného vývoja. Slovenská prognostika sa pohybuje v zúženom rámci ekonómie. Na rozdiel od futurologie nemá prognostika charakter metavedy. Prognostické pracoviská a ich projekty neprekročili na Slovensku hranice ekonomického prognózovania. Zvyšok spoločenského života bol k nim akoby prilepený. Prognostika je postavená na báze ekonomicko – matematických modelov, prognostici sa opierajú o úzku skupinu metód z oblasti spoločenských vied. Futuroológia má však už vo svojom základe komplexný pohľad na vývoj celej spoločnosti, pričom každá jej súčasť je rovnocenná. Vo futuroológii je dôležitá aj kultúra, filozofia, umenie, duchovná oblasť, životné prostredie a všetko, čo sa spája s fungovaním života spoločnosti alebo jednotlivých ľudí.

Možno vôbec seriózne predvídať budúcnosť? Mnohí futuroológovia predpovedali, že na prelome tretieho tisícročia sa vyčerpajú energetické zdroje, ľudstvo osídli Mesiac a prví ľudia pristanú na Marse.

Tieto predpovede boli skôr vizionárskymi scenármi. Hlavný scenár budúceho vývoja je zväčša realistický. Katastrofický scenár poukazuje na to, že ľudstvo nezvládne súčasné ohrozenia a premešká rozvojové príležitosti. Optimistické scenáre sa, naopak, často približujú k predstavám raja na zemi. V západných krajinách majú často komerčný podtext, aby sa lepšie predávali.

V rámci globálneho projektu Milénium, ktorý koordinuje Svetová federácia asociácií OSN, sa zaoberáte prognózami vývoja civilizácie. O čo ide?

Projekt Milénium združuje veľkú skupinu expertov. Každoročne publikujeme správu Stav budúcnosti. Jej základom je pätnásť civilizačných výziev, s ktorými sa bude musieť ľudstvo vysporiadať na začiatku 21. storočia. Výzvy sa pravidelne aktualizujú. Správa Stav budúcnosti mala v minulom roku 100 strán v papierovej a šesťtisíc strán v elektronickej podobe.

Ako je potrebné chápať tieto civilizačné výzvy?

Ako problémové oblasti, ktoré sa treba pokúsiť zvládnuť. Ak sa to ľudstvu nepodarí, stanú sa hrozbou pre jeho budúci vývoj. Naopak, vyriešenie ktorejkoľvek z nich môže priniesť rozvojové príležitosti. Veľmi dôležitou súčasťou výziev je hlavná prognóza, ktorá mapuje dôležité problémové oblasti. Na jej základe sa robia prognózy v podobe scenárov, napríklad scenáre vývoja vedy a technológií do roku 2025. Niektoré zo scenárov smerujú až do roku tritisíc.

O ktoré výzvy ide a ktorá z nich je najnaliehavejšia?

Hlavnou výzvou je dosiahnutie udržateľného rozvoja ľudstva. Ďalšími sú zabezpečenie pitnej vody pre každého obyvateľa planéty, dosiahnutie rovnováhy medzi populačným rastom a využívanými zdrojmi, demokratizácia štátov. Veľkou výzvou je problém ako vniesť dlhodobé globálne perspektívy do rozhodovania. Dôležitá je aj globalizácia informačných technológií a znižovanie medzery medzi bohatými a chudobnými. Vážnou výzvou a zároveň hrozbou je vznik nových a rozširovanie existujúcich chorôb, možnosť vzniku nebezpečných pandémieí, obmedzenosť kapacít pre rozhodovanie, problémy vojny a mieru, postavenie žien v spoločnosti, problematika medzinárodného zločinu. Medzi naliehavé výzvy ľudstva patrí zabezpečenie dostatku energie, využitie technologických objavov a nakoniec vytvorenie globálnej etiky.

Aké problémy budú sužovať ľudstvo v 21. storočí?

Po odstránení hrozby jadrovej vojny je v súčasnosti najväčšou hrozbou zničenie životného prostredia. Etické princípy odsunulo ľudstvo nabok. Hlavnou hybnou silou je čo najväčší zisk. Aj za cenu pošliapania morálky a ničenia prírody. Negatívna spätná väzba sa prejavuje v podobe pribúdajúcich prírodných katastrof. Upozorňujú nás na ne každodenné správy v médiách a údaje z poisťovacích spoločností. Príkladom je aj varovný scenár vplyvu klimatických zmien na civilizáciu vypracovaný pre potreby Pentagonu.

Tento negatívny trend vývoja zapríčinil industriálny rozvoj ekonomiky. Treba ho zmeniť?

Určite. Žiaľ, dnešná deštrukcia životného prostredia pod vplyvom industriálnej spoločnosti bude ohrozovať čoraz viac svetových oblastí. Keby sa totiž všetky krajiny dohodli na novej stratégii už teraz, nejaký čas potrvá, kým sa prejavia protiopatrenia proti globálnemu otepľovaniu.

Svojimi negatívnymi aktivitami ohrozuje ľudstvo aj medzinárodný organizovaný zločin a terorizmus. Ako sa na tento problém pozerajú futuroológovia?

Medzinárodný zločin sa premenil na globálny, vysoko sofistikovaný podnik. Disponuje modernými informačnými technológiami a odborníkmi z rôznych oblastí. Organizuje sa na báze modernej sieťovej štruktúry. Na úrovni jednotlivých národných štátov vlády nepredstavujú pre neho adekvátneho protihráča. Mal by ho mať na globálnej úrovni.

Budúcnosť ľudstva vyzerá z tohto pohľadu dosť pochmúrne. Máme vôbec nádej na optimizmus?

Myslím si, že áno. Kedykoľvek sa v dejinách ľudstva objavilo veľké ohrozenie, ľudia sa zomkli, chápali ho ako výzvu na prežitie a objavili nové východisko. Podľa mňa sa v priebehu niekoľkých desaťročí objavia viaceré nové modely spoločnosti založené na väčšej miere spravodlivosti v rozdeľovaní a využívaní zdrojov a na zdieľaní týchto zdrojov v nových sieťových formách organizácie spoločnosti. Spoločnosť sa stane vizionárskejšou. Ľudstvo si nemôže vyberať, alternatívou by bol kolaps civilizácie.

Aká je teda vízia technologickej spoločnosti v súčasnosti na rozdiel od minulosti?

Vízia technologickej spoločnosti je dnes iná ako bola v minulosti. Internet umožnil vytvorenie sieťovej ekonomiky, sieťovej inteligencie a sieťovej spoločnosti. Tieto pomáhajú šetriť životné prostredie. My ho dnes zaťažujeme presúvaním tovarov z jedného miesta na druhý. Moderné informačné technológie namiesto tovarov presúvajú recepty. Môžeme napríklad posunúť informácie, ako daný výrobok produkovať, a nemusíme ho dovážať.

Globalizácia spôsobila, že človekom vytvorené pravidlá sa akoby stali nadradené zákonom univerza.

Americká futurologička Barbara Marx-Hubbardová hovorí o vedomej evolúcii. Podľa nej má človek po prvý raz k dispozícii také poznanie a technológie, pomocou ktorých môže vedome ovplyvňovať evolučný proces. Futuroológovia ho ponímajú aj v podobe evolúcie ekonomického systému, spoločnosti a civilizácie tak, že bude možné prekonať krízové javy. Ekonomickú činnosť však na základe informácií a poznatkov, ktoré máme k dispozícii,

musíme zmeniť. Len tak zachováme funkčné prírodné prostredie. Človek si musí uvedomiť, že jeho pravidlá sú umelým výtvorom. Existujú preda vyššie zákony prírody a univerza. Ich pôsobenie je omnoho silnejšie, ako sú ľudské zákony.

Paradoxom je, že intelektuálne a technicky človek neobyčajne pokročil, morálkou však zostáva na úrovni neandertálca.

Problémom je naozaj morálka. S pomocou výpočtovej techniky dnes finančné operácie a kapitál obiehajú okolo celého sveta obrovskou rýchlosťou. Tento proces však riadia stále mladší ľudia, ktorí si neuvedomujú v plnej miere dosahy svojej činnosti na spoločnosť, na finančné a ekonomické systémy v iných krajinách. Finančné operácie a obeh kapitálu riadia často ako počítačovú hru a nepredvídajú jej možné následky.

Pred takmer dvadsiatimi rokmi sme začali budovať trhovú ekonomiku. Aké sú v tomto smere futurologické vyhliadky Slovenska?

Pohybovali sme sa v pomerne zúženom priestore. Rozvoj našej spoločnosti totiž stál na predstave kapitalizmu zo začiatku 19. storočia. Projekt reformy nezachytil úlohu moderných informačných technológií. Vo vyspelých krajinách vidíme, že na každom kroku hrajú rozhodujúcu úlohu. Žiaľ, nikto na Slovensku neurčil budovanie informačnej spoločnosti za transformačnú prioritu.

Zmenšilo sa za ten čas civilizačné zaostávanie Slovenska za svetom?

Naopak, zväčšilo sa. Vyspelé krajiny investovali veľké peniaze do rozvoja vedy, výskumu, vývoja, do vzdelávania a do moderných technológií. Vložené investície sa im dnes vracajú v podobe mnohých efektov a ziskov. Zasiate plody žnú vo forme rastúcej konkurenčnej schopnosti na svetových trhoch. Slovensko v poslednom období neinvestovalo prakticky do žiadnej z týchto oblastí. Aj preto je dnes odkázané na príchod zahraničného investičného kapitálu. Na Slovensku sa na ekonomiku nehľadí ako na kapitalistickú. Naši politici a ekonómovia v mnohých prípadoch nevidia skutočný kapitál, jeho úlohu a funkciu v ekonomike, ale len spotrebu a osobný profit.

Rodák z Moravy Joseph Alois Schumpeter hovorí, že ekonomika je dynamický a vývojaschopný proces.

Tento mysliteľ vytvoril koncept kreatívnej deštrukcie. Podľa neho sa na vyššiu úroveň dostávajú podniky, ktoré dokážu kombinovať staré výrobné faktory s novými. Je to známy predpoklad úspešnosti a prežitia v období zmien. Slovensko má zastaranú kapitálovú štruktúru. Chýba mu najmä znalostný a informačný kapitál.

Naši poprední ekonómovia to azda nevidia?

Ich videnie je zúžené. Za kapitál považujú iba finančný kapitál. Všetko úsilie a energia spoločnosti sú nasmerované na zisk finančného kapitálu, predovšetkým zo zahraničia. Ľudský, informačný, znalostný, sociálny a prírodný kapitál je akosi mimo zorného uhla záujmov riadiacej sféry.

Platí to aj o priemyselnom kapitále?

Áno. Priemyselné podniky, výrobné haly, prevádzkové budovy sú určitou formou kapitálu. Mnohé slovenské manažmenty však ešte stále s výrobnými podnikmi nenarábajú ako s kapitálom. Narábajú s ním skôr ako so zdrojom osobnej spotreby. Kapitál sa tak spotrebúva a znehodnocuje. Napokon prestáva byť kapitálom.

V čom vidíte najväčší problém súčasnej ekonomiky Slovenska?

Problém súčasnosti je spojený s industriálnym ekonomickým modelom, s industriálnou paradigmou. Ekonomika sa vníma ako čosi statické, ako nejaký stroj. Transformácia civilizácie smerom k informačnej spoločnosti spôsobila, že dynamika vývoja rozbila statickú štruktúru. Teoretické ekonomické koncepty, ktoré popisujú statický ekonomický organizmus sú zastarané a stali sa nefunkčné. Najväčší problém je v tom, že naši ekonómovia stále trávia veľa času pripravovaním rozpočtov, čiže určitými krátkodobými problémami a nezaoberajú sa problémami dlhodobých časových horizontov. Problémy spoločnosti sa tak len kumulujú.

Môže niečo v tomto smere ponúknuť futuroológia?

Futuroológia ponúka prechod k dynamickému nazeraniu na spoločnosť a na ekonomiku ako na ustavične sa vyvíjajúce organizmy. Všetko sa mení a človek ako organizátor a účastník spoločenského a ekonomického života sa tiež musí prispôbovať. Žiadna inštitúcia dnes nemôže mať organizáciu, akú mala pred polstoročím. Pôsobila by asi tak, ako päťdesiatročný automobil v dnešnej diaľničnej premávke.

Ekonomickí odborníci vravia, že hlavnou ekonomickou silou dneška je digitalizácia ekonomiky. Aj malé pracovisko, dokonca aj jednotlivец môže svojim softvérom priniesť veľké hodnoty.

Majú pravdu. Výroba industriálnej sféry vo veľkých fabrikách sa už dnes pomaly, ale nezadržateľne presúva do rozvojových krajín. Slovenskí politici sa snažia prilákať investície na podporu výroby druhej industriálnej vlny. Zabúdajú na digitálnu a nehmotnú produkciu. Nevytvárajú pre ňu vhodné podmienky. Hlavným ekonomickým faktorom úspešnosti je však digitalizácia ekonomiky a nehmotná produkcia. Digitálny produkt vytvorený počítačmi zarába

nepomerne viac, ako veľká výrobná fabrika. Klasická industriálna výroba produktov nemôže dnes konkurovať digitálnej produkcii.

Slovenská ekonomika je však do veľkej miery založená na úspešnosti vo výrobe automobilov.

Podľa prognóz ide o odvetvie minulosti. Vývoj hlavného a najziskovejšieho prúdu svetovej ekonomiky určuje spomínaná digitálna produkcia. Príkladom je operačný systém Windows, ktorý sa predáva po celom svete. Výrobou strojov, súčiastok či inou hmotnou produkciou by Bill Gates taký úspech nedosiahol. Dnes sa vo svete predávajú myšlienky.

Ako by ste charakterizovali súčasnú finančnú a hospodársku krízu?

Súčasná globálna kríza je kolapsom industriálneho systému. Predpovedali ju už napríklad aj futuroológovia z Rímskeho klubu. Ich prvá správa o limitoch rastu vyvolala veľkú polemiku. Pri limitovaných zdrojoch nemôže ekonomika rásť exponenciálne. Do bodky sa splnila predpoveď, že predtým, ako skolabuje systém, budú všetky jeho časti bežať na plné obrátky. Začiatkom roka 2008 automobilový priemysel, banky či developeri pracovali nadoraz. Mnohé priemyselné odvetvia sú dnes predimenzované až o 30 percent. Ekonomika však narazila na neviditeľnú ruku trhu, ktorý všetko nepotrebné likviduje. V súčasnosti najviac klesá práve priemyselná výroba. Došlo k zlyhaniu ľudských inštitúcií. Neúmerné používanie rôznych investičných stimulov pripomínalo určitú formu korupcie.

Predpokladom na rozvoj informačnej spoločnosti, ktorá nahradí industriálnu epochu ľudstva, je znalostná ekonomika. Ako sa jej podľa vás darí v našich podmienkach?

Jadro svetovej ekonomiky zatiaľ tvorí priemyselná výroba. U nás sa k tomu s obľubou lepia heslá o udržateľnom rozvoji, znalostnej ekonomike a podobne. Stačí sa však pozrieť na nejakú slovenskú univerzitu a uvidíme, v akom stave sa tam veda nachádza. Školstvo je našou slabinou. O žiadnej znalostnej ekonomike v našich podmienkach zatiaľ nemôžeme hovoriť. Vo vyspelých krajinách je ekonomika štruktúrovaná. Do moderných technológií smerujú veľké investície. Investuje sa aj do futurologie. Počtom obyvateľstva porovnateľní Fíni majú vyše odborne vyškolených 900 futuroológov. Na vysokej úrovni pripravili viac než 200 transhumanistov – odborníkov na humánne a iné nanotechnológie. Sú to ľudia schopní komunikovať s celým svetom. Môžu sprostredkovať prenos najnovších myšlienok a ich konceptov. Perfektne monitorujú dianie vo svete. Severské európske krajiny sú v strategickom myslení na vrchole svetového diania. Naša futurologická spoločnosť je iba sekciou Slovenského komitétu pre vedecké riadenie, čo je len dobrovoľné združenie záujemcov o problematiku budúcnosti. Na Slovensku chýba v tomto smere strategické plánovanie.

Súčasťou vládnej vízie je, že Slovensko dobehne vyspelé krajiny do roku 2030. Súhlasíte?

Je to nereálne, pretože Slovensko sa vtedy porovnávalo s priemerom Európskej únie. Pripomína to bežca, ktorý chce majstrovstvá sveta vyhrať tempom priemerných pretekárov. Vlády vyspelých krajín sveta majú inštitúcie strategického plánovania. Napríklad vláda Veľkej Británie má svoju strategickú jednotku (Strategic Unit) so 45 ľuďmi, ktorí sú na požiadanie schopní pripraviť strategické dokumenty s riešeniami, ktoré sa dajú uskutočniť v krátkom čase. U nás sa akákoľvek vízia uskutočňuje dva až tri roky. Keď vypukne kríza súčasného formátu, výsledné materiály sú nepoužiteľné. Jednoducho neobsahujú žiadne negatívne scenáre. Ak sa však stanú realitou, nastáva veľký problém. Všetky pozitívne scenáre môžeme zahodiť do koša.

Zhováral sa Alexander SOTNÍK